

Í hesi greinarøð, sum er í 10 pørtum, skriva vísundafólk á Fróðskaparsetri Føroya um evni, tey granska í. Hesaferð skrivar Karolina Matras.

FRÓÐSKAPARSETUR
FØROYA

KAROLINA MATRAS
Pd. D.-lesandi, námslektari
í sálarfrøði og mál-
og lesimenning

VITAN & VÍSINDI

Í FYRSTUNI VAR ORÐIÐ

OG VIT BRÚKA **ORÐ** AT FATA VIÐ OG AT **SAMSKIFTA** VIÐ Í DAGLIGDEGNUM. TÍ SKULU ØLL **BØRN Í FØROYUM** HAVA JAVNBÍÐIS **MØGULEIKA** AT OGNA SÆR EITT **RÍKT MÁL**, SO TEY HAVA **BESTU** MØGULEIKAR AT **MENNA** SEG. UM IKKI **BØRNINI** LÆRA **MÁLSLIGU** AMBOÐINI LONGU Í **BARNAGARÐI**, KANN HETTA **SKAPA** STÓRAR **TRUPULLEIKAR** FYRI BARNIÐ, T.D. Í **SAMBAND** VIÐ LESI- OG **SKRIVIMENNING**

Anna, ið er eitt av fleiri dømum um næmingar, eg havi møtt á yrkisleið míni, gekk í 5. flokki og hevði ringt við at læra seg at lesa. Longu meðan hon gekk í barnagarði sóu foreldrini, at hon hevði torført við at samskifta við hini børnini og tey vaksnu. Anna tímdi heldur ikki væl at lurta eftir søgum og fór altíð at gera okkurt annað, tá ið hini spældu spøl, har tað var neyðugt at hugsavna seg og samskifta málsliga. Kortini var tað ongin á stovninum, sum gjørdi nakað burtur úr hesum, og foreldrini hugsaðu, at so mátti alt fara at laga seg, tí tey, sum arbeiddu á stovninum vistu, hvat var best, tá ið um mál og málmenning ráddi.

Hvat er mál?

Vit hava nógv sløg av máli, t.d. mál við ongum talaðum orðum, talað mál, skriftmál, teknumál, kropsmál, myndamál, tónleik, drama, keipur og dans. Málið er ein treyt fyri at kunna skipa okkara hugsan, sum ger okkum før fyri at greiða frá, hvat vit ynskja. Fyri at børn skulu læra mál, mugu tey fáa dagliga ávirkan, og tað, sum gjørt verður saman við børnunum má vera stuttligt og hugvekjandi hjá teimum, fyri at tey framhaldandi skulu tíma og orka. Mál er ein partur av okkara mentan, og ígjøgnum málið bera vit hvørjum

øðrum og komandi ættarliðum okkara sosialu og mentanarlugu eyðkenni og vitan.

Um barnið skal læra at samskifta væl, er neyðugt at námsfrøðingar, t.d. teir, sum vóru um Onnu, eru tilvitað um málið. Eisini mugu teir, í samveru síni við børnunum, gera arbeiðið við málinum nóg sjónligt. Tað er neyðugt, at vit fáa allar síður av málinum við, og at hædd verður tikin fyri, á hvørjum menningarstigi børnini eru. Stórir kunnleiki krevst um, hvat málsnið og hvønn málforleika vit styrkja, tá ið vit tosa við børnini. Eisini skal málsliga virksemd leggjast soleiðis til rættis, at børnini halda tað vera stuttligt at spæla við málið.

Málmenning á dagstovnum

Longu sum pinkubarn súgva børnini vitan, lærdóm og upplivingar til sín. Alt er spennandi, nýtt og fult av upplivingum, og her byrjar lívslanga læringin, sum í stóran mun byggir á eitt

væl ment mál. Í einum framkomnum samfelagi er eitt væl ment mál og skriftmál nevnliga ein avgerandi fyrirtreyt fyri læring og eigur at vera ein náttúrligur partur av dagligdegnum hjá børnunum bæði heima og á dagstovni. Neyðugt er, at børnini vaksa upp í einum stimbrandi læruumhvørvi, sum virðir børnini, tá ið tey vísa áhuga fyri skriftmálinum, og sum letur børnini sleppa at síggja, hoyra og skriva orð. Hetta er við til at geva teimum lesi- og skrivigleði longu á ungum árum, sum vónandi varir alt lívið.

Serlig atlit mugu takast til børn, ið vaksa upp í tvímæltum umhvørvi, so tey fáa bestu umstøður at læra bæði málina á fullgóðan hátt. Eisini mugu serlig atlit takast til børn, sum av onkrari orsök eru tarnað í síni menning, og somuleiðis mugu serlig atlit takast til børn, ið eru illa fyri sosialt. Hesum børnum tørvar serstaka stimbran á nógvum menningarøkjum. Málsligir forleikar sum t.d. fatan, frásøgn og samskifti sum heild at duga at brúka málið, mugu tí í fyrstu syftu raðfestast sera høgt.

Týðiligt samskifti

Arbeiðið við málsligu forleikunum hjá børnunum eigur at vera sjónligt í skipanini á dagstovnunum, tvs. tað má setast

á skrá ávísar dagar til ávísa tíð. Tað, at barnið sleppur at vera við at velja og taka avgerðir, er sera týðningarmikið, tí hetta er kjarnin í barnsins sjálvsfatan og samleika. Til hetta krevst, at barnið sleppur at menna og brúka málið og at móguleikarnir fyri ávirkan skulu vera týðilgir og sjónligir fyri børnunum. Um Anna hevði verið við í skipaðari málvenjing, hevði tað nógv fyrr verið avdúkað, at hon í roynd og veru ikki hevði tamarhald á hesum parti av samskiftinum. So kundi verið arbeitt við at menna hennara forleika so hon slapp at ávirka og seta síni spor á.

Forleiki og tíð

Tíð skal vera til spælið, samrøðuna, frásøgnina, lesingina, spæliskrivingina, putlispælið og tekningarnar og annað mennandi virksemd, har móguleikar samstundis eru at menna málið.

Umráðandi er, at námsfrøðingurin dugir at fylgja málsligu menningini hjá børnunum, og at hann í ávísan mun tekur ábyrgdina av, at tey menna málsligir forleikar í dagligdegnum á stovninum. Hetta kann gerast við at hugt verður at ymisku menningarstigunum í barnsins máli við støði í, hvar barnið er komið málsliga í mun til tað, sum barnið hevur brúk fyri at duga í samskifti sínum við verðina rundan um seg.